

<https://doi.org/10.62837/2026.4.14>

XANIZADƏ PƏRVANƏ OLXAN Q.
e-mail: ms_franse@yahoo.com
Orcid: <https://orcid.org/0009-0007-1826-6703>
Azərbaycan Dillər Universiteti
Rəşid Behbutov küç.134.

HÜQUQİ DİSKURS: REALLIĞIN KATEQORİYALAŞDIRILMASI VƏ KONSEPTUALLAŞDIRILMASI GİRİŞ

Məqalə hüquqi diskursun verbal-pragmatik qurum kimi öyrənilməsinə və təsvirinə həsr olunmuşdur; bu diskurs insanın dünyanı kateqoriyalaşdırması və konseptuallaşdırması proseslərinin koqnitiv nəticələrindən biridir. “İdrak prosesləri və onların nəticələrinin qeyd olunması baxımından əsas tələblərdən biri informasiyanın nizamlılığı və rasional şəkildə bölüşdürülməsidir” [6, s.14].

Hüquqi diskursun tədqiqi ilə bağlı bu tələb, bizim müşahidələrimizə görə, hələ koqnitiv yanaşma çərçivəsində tam şəkildə həyata keçirilməmişdir. Bununla yanaşı, hüquqi diskursun müxtəlif hüquqi bilik növlərinin mürəkkəb iyerarxik sistemi kimi öyrənilməsi problemi, onun sosial və mədəni əhəmiyyətinə görə müasir dil nəzəriyyəsində xüsusi diqqət tələb edir. Hüquq dili və hüquqi dil problemləri ilə bağlı mövcud nəzəri tədqiqatlara baxmayaraq, “Beynəlxalq xüsusi hüquq” predmet-terminoloji sahəsinin (PTO) funksional və kateqorial-terminoloji aspektlərinin dərin və kompleks təhlili indiyə qədər aparılmamışdır. Bu sahə hüquqi diskursun mühüm fraqmentlərindən biridir. Məhz bu amillər tədqiqat mövzusunun seçimini və aktuallığını müəyyən edir. Çünki beynəlxalq müstəvidə sosial-hüquqi fəaliyyətlərin effektivliyi hüquqi informasiyanın dekodlaşdırılması, interpretasiyası və təhlili proseslərindən birbaşa asılıdır [3, s.11].

“Termin” və “termin sistemi” anlayışlarının mövcud tərifləri işdə əsas kimi qəbul edilmişdir. “Termin”, “termin vahidi”, “metavahid” anlayışları sinonim kimi istifadə olunur. Eyni zamanda “Beynəlxalq xüsusi hüquq termin sistemi”, “termin məkanı”, “terminosfer”, “Beynəlxalq xüsusi hüquq dili” və PTO ifadələri kontekstual sinonimlər kimi işlədilir.

Tədqiqatın obyektini hüquqi diskursda fəaliyyət göstərən və “Beynəlxalq xüsusi hüquq” predmet-terminoloji sahəsinə formalaşdıran heterogen dil vahidləridir.

Tədqiqatın predmeti isə beynəlxalq xüsusi hüquq sahəsində dünyanın kateqoriyalaşdırılması və konseptuallaşdırılması nəticəsində yaranan hüquqi diskursun kateqorial-anlayış, koqnitiv-terminoloji, məntiqi-semantik və konseptual əsaslarıdır.

Tədqiqatın məqsədi hüquqi diskursu sosial dil variantı kimi çoxşaxəli şəkildə araşdırmaq və təsvir etməkdir. Bu məqsədə çatmaq üçün aşağıdakı vəzifələr müəyyən edilmişdir:

Tədqiqatın metodoloji əsasını diskurs nəzəriyyəsi, dilçilik, terminologiya və koqnitiv dilçilik sahəsində aparılmış elmi işlər təşkil edir.

İşin nəzəri və praktiki əhəmiyyəti hüquq dilinin və hüquqi diskursun daha dərinədən öyrənilməsinə töhfə verməsidir. Nəticələr dilçilik, terminologiya və

Məlum olduğu kimi, hüquqşünaslıq öz funksiyalarını həyata keçirmək üçün həm xüsusi (hüquqi), həm də təbii (ümumi ədəbi) dillərdən istifadə edir. Lakin hüquqşünasların diqqət mərkəzində yalnız söz deyil, həm də mətn daxilindəki mənə münasibətləri, dil seçimləri, yazılanla başa düşülən arasında yaranan mənə dissonansı dayanır. Dil faktları hüquqi müstəviyə keçirilir, mətnin meta-informasiya səviyyəsi isə ilkin səviyyə kimi qəbul olunur. Beləliklə, hüquqi sənədlər xüsusi və ya ümumi maraqları hüquq dili vasitəsilə ifadə edir və bu dil hüquqi diskursun əsas komponenti hesab olunur.

Alimlər tərəfindən araşdırılan bu sahə həm də göstərir ki, burada inandırıcı hüquqi diskursun qurulması və təqdim edilməsi mexanizmlərinə yüksək tələblər qoyulur. Müşahidələrimiz göstərir ki, “Beynəlxalq xüsusi hüquq” predmet-terminoloji sahəsinin diskursiv təşkili topik koordinatlar sisteminə əsaslanır ki, bu da onun daha əsaslandırılmış və sübutlu olmasına kömək edir. Tədqiqatçıların fikrincə, hər bir dövlətin hüquq sistemi zaman keçdikcə daimi dəyişikliklərə məruz qalır və onun sabitliyini və varisliyini yalnız normativ mətnlərin və hüquqi reallığın interpretasiyasında dəyişikliklər vasitəsilə qorumaq mümkündür.

Hüquqi arqumentasiya prosesində arqumentator özünü dil şəxsiyyəti kimi reallaşdırır. Dil isə öz növbəsində kommunikativ və hüquqi kompetensiyasını nümayiş etdirir. Bu zaman onun koqnitiv mexanizmləri, bilikləri, təsəvvürləri, sağlam düşüncəsi, dəyərlər sistemi, epistemik və emosional vəziyyəti işə düşür.

Arqumentasiyanı kommunikativ proses kimi müəyyən etmək olar. Bu, əsasən verbal vasitələrlə adresata təsir edərək koqnitiv və aksioloji dissonansı aradan qaldırmaq məqsədi daşıyan bir prosesdir. Bu halda koqnitiv dissonans L. Festingerin yanaşmasına uyğun olaraq biliklə davranış arasındakı uyğunsuzluq deyil, iki fərqli bilik növü arasındakı fərq kimi başa düşülür. Hüquqi kommunikasiya prosesində lüğəvi təriflərlə eyni olmayan definisiyalar vasitəsilə arqumentasiya geniş istifadə olunur. Bu isə aktualaşdırılmış cümlənin qurulmasını tələb edir və bu, ayrı-ayrı sözlərlə arqumentasiyadan daha mürəkkəbdir. Belə arqumentasiyanın nəticəsi kimi ABŞ Konstitusiyası formalaşmışdır: onun bir çox müddəaları Linkoln və Duqlas arasında aparılan debatlar zamanı yaranmışdır[5, s.24].

“Beynəlxalq xüsusi hüquq” predmet-terminoloji sahəsi arqumentativ cəhətdən aktiv sahələrdən biridir və onun dili hüquq dilinin bir hissəsi olaraq dar ixtisaslaşmış aspektə malikdir. Bu dil hüquq institutunun inkişafı ilə paralel şəkildə

formalaşır, o cümlədən məhkəmə proseslərinin iştirakçılarının davranış modelləri, rolları və prosedurlarını da əhatə edir. Bu sahənin dili, müşahidələrimizə görə, arqumentativlik və inandırma nəzəriyyəsinə əsaslanan hüquqi sistemin bir hissəsi kimi qəbul edilə bilər. “Beynəlxalq xüsusi hüquq” terminoloji sahəsi integrativ xarakter daşıyır və müxtəlif xüsusi leksik vahidləri birləşdirir. Bu terminlər beynəlxalq xüsusi hüquq, hüquqsünaslıq, qanunvericilik, biznes, maliyyə və geniş sosial-mədəni sahələrlə bağlıdır. Bu sahə hüququn iki əsas aspektini — beynəlxalq statusunu və hüquq münasibətlərinin şəxsi xarakterini əks etdirir. Burada Hüquq, Şəxsiyyət, Şəxsi qanun, İnsan hüquqları, Miras hüququ, Əmlak hüququ, Ailə hüququ kimi anlayışlar təcəssüm olunur. Araşdırmanın nəticələrinə görə, bu sahədə aşağıdakı anlayış dominantları seçilir:

1. beynəlxalq xüsusi hüququn predmeti
2. subyektlər
3. hüquq fəaliyyətinin subyektləri
4. obyektlər
5. proseslər
6. hüquq normaları
7. vəziyyətlər və hadisələr
8. ölçülər və göstəricilər
9. hüquqi sənədlər
10. fəaliyyət metodları
11. dövlət orqanları
12. prinsiplər
13. mənbələr
14. qanunlar
15. kolliziyalar

Ən mühüm anlayışlar isə subyektlər, proseslər, normalar, prinsiplər və mənbələrlə bağlıdır. “Beynəlxalq xüsusi hüquq” termini ilk dəfə 1834-cü ildə amerikalı alim C. Story tərəfindən təklif edilmişdir. Bu termin üçün bu günə qədər ümumi qəbul olunmuş vahid tərif yoxdur. Avropada isə XIX əsrin 40-cı illərindən geniş istifadə olunmağa başlanmışdır. Qərb ədəbiyyatında bu anlayış üçün 20-dən çox alternativ ad təklif edilsə də, onlar qəbul edilməmişdir. M.M. Boqus Lavski qeyd edir ki, bu sahədə, o cümlədən onun adı və predmeti ilə bağlı müxtəlif baxışlar mövcuddur və beynəlxalq xüsusi hüquq ən çətin anlaşılan hüquq sahələrindən biridir. Bu sahə əmlak və şəxsi qeyri-əmlak münasibətlərini tənzimləyir və həm hüquq sistemi, həm də hüquq elmi kimi çıxış edir. Terminoloji qeyri-sabitlik nəticəsində bu sahədə eyni anlayışı ifadə edən müxtəlif sinonimlər mövcuddur. Bu sinonimlər müxtəlif elmi məktəblərin yanaşmalarını əks etdirir. Hüquqi diskursda “qanun” anlayışı əsas anlayışlardan biridir. O, hüquqi akt kimi dövlət tərəfindən qəbul edilir və mühüm ictimai münasibətləri tənzimləyir. Bu anlayış həm hüquqi, həm dini, həm

də elmi kontekstlərdə fərqli mənalara malikdir. “Beynəlxalq xüsusi hüquq” sahəsində “qanun” anlayışının müxtəlif formaları mövcuddur. Bunlar aşağıda qeyd olunanlardır:

Ən sıx əlaqə qanunu, aktın bağlandığı yerin qanunu, müqavilənin mahiyyət qanunu, şəxsi qanun və s.

Hüquq və hüquqşünaslıq eyni anlayışlardan istifadə etsə də, onların məzmunu fərqli ola bilər. Hüquqi praktikada hüquq anlayışları əsas rol oynayır, elmi anlayışlar isə ikinci dərəcəlidir. Terminlər xüsusi kommunikasiya üçün yaradılır və onlar peşəkar bilikləri dəqiq əks etdirməlidir. Termin həm dil vahidi, həm də elmi bilik daşıyıcısıdır. Bu sahədə terminlərin bir çoxu hələ tam leksikoqrafik işlənməyə malik deyil və bəzən tərif əvəzinə təsvirlə izah olunur. Hüquqi diskurs müxtəlif mədəniyyətlər arasında ünsiyyəti təmin edir və hüquqi mətnlər bu ünsiyyətin əsas vasitəsidir. Bu sahədə aşağıdakı anlayış qrupları da seçilir:

Terminlər müxtəlif yollarla yaranır: prefiks, suffiks, söz birləşməsi, semantik dəyişmə və s. Beynəlxalq terminlər (məsələn, investisiya, lizinq, holdinq və s.) bu sahənin inkişafına təsir edir. Terminlərin qəbul olunması üçün onların cəmiyyət tərəfindən istifadə olunması vacibdir. Hüquq normalarının düzgün başa düşülməsi üçün onların şərh (interpretasiyası) vacibdir. Bu zaman qrammatik, məntiqi, sistemativ və tarixi üsullardan istifadə olunur.

Hüquqi diskursun mühüm xüsusiyyətlərindən biri onun hakimiyyət münasibətləri ilə sıx bağlı olmasıdır. Hüquq dili yalnız normativ qaydaları ifadə etmir, eyni zamanda sosial münasibətləri tənzimləyən və müəyyən mənada formalaşdırıcı alət kimi çıxış edir. Bu baxımdan hüquqi diskursu yalnız kommunikasiya vasitəsi kimi deyil, həm də sosial nəzarət mexanizmi kimi qiymətləndirmək olar. Hüquqi mətnlərdə istifadə olunan terminlər, ifadələr və strukturlar müəyyən ideoloji və institusional çərçivələr daxilində formalaşır. Məsələn, qanunvericilik dili çox vaxt obyektiv və neytral kimi təqdim olunsa da, əslində o, müəyyən sosial qrupların maraqlarını əks etdirə bilər. Bu səbəbdən hüquqi diskursun təhlili zamanı yalnız dilin struktur xüsusiyyətlərini deyil, onun arxasında duran güc münasibətlərini də nəzərə almaq vacibdir.

Hüquqi diskursda çoxdillilik və tərcümə problemi

Beynəlxalq xüsusi hüquq sahəsində mühüm məsələlərdən biri çoxdillilik və hüquqi tərcümə problemidir. Müxtəlif hüquq sistemləri və dillər arasında terminlərin tam uyğunluğunu təmin etmək çətin olur. Eyni termin müxtəlif hüquq sistemlərində fərqli mənə çalarlarına malik ola bilər.

Hüquqi tərcümə yalnız linqvistik proses deyil, o həm də hüquqi interpretasiya prosesidir. Tərcüməçi yalnız sözləri deyil, həm də hüquqi anlayışları və onların tətbiq olunduğu konteksti düzgün ötürməlidir. Əks halda, yanlış interpretasiya hüquqi mübahisələrə və hətta beynəlxalq səviyyədə anlaşılmazlıqlara səbəb ola bilər. Bu baxımdan beynəlxalq hüquqi diskursda vahid terminoloji standartların yaradılması və

terminlərin harmonizasiyası xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Bununla belə, hüquq sistemlərinin müxtəlifliyi bu prosesi mürəkkəbləşdirir.

Hüquqi diskursun rəqəmsallaşması və müasir tendensiyalar

Müasir dövrdə hüquqi diskursun inkişafına təsir edən əsas amillərdən biri rəqəmsallaşmadır. Elektron hüquq sistemləri, onlayn məhkəmə prosesləri və süni intellekt əsaslı hüquqi xidmətlər hüquqi kommunikasiya formasını dəyişir. Rəqəmsal mühitdə hüquqi mətnlərin strukturlaşdırılması, axtarışı və analizi daha sistemli şəkildə həyata keçirilir. Bu isə hüquqi terminologiyanın standartlaşdırılmasını və daha dəqiq istifadəsini tələb edir. Eyni zamanda, avtomatlaşdırılmış hüquqi analiz sistemləri terminlərin semantik dəqiqliyinə xüsusi önəm verir.

Bununla yanaşı, rəqəmsallaşma hüquqi diskursda yeni problemlər də yaradır. Məsələn, hüquqi mətnlərin maşın tərəfindən təhlili zamanı kontekstin düzgün anlaşılmasına riski mövcuddur. Bu isə hüquqi qərarların keyfiyyətinə təsir edə bilər.

Hüquqi diskursda mədəniyyət amili

Hüquqi diskurs yalnız hüquqi normaların ifadəsi deyil, həm də mədəni dəyərlərin əksidir. Müxtəlif ölkələrin hüquq sistemləri onların tarixi, dini və sosial xüsusiyyətləri ilə sıx bağlıdır. Bu səbəbdən eyni hüquqi anlayış fərqli mədəniyyətlərdə fərqli şəkildə interpretasiya oluna bilər [2, s.18].

Məsələn, “ədalət”, “azadlıq”, “məsuliyyət” kimi anlayışlar universal görünse də, onların konkret hüquqi tətbiqi mədəni kontekstdən asılı olaraq dəyişir. Bu xüsusilə beynəlxalq xüsusi hüquq sahəsində daha aydın görünür, çünki burada müxtəlif hüquq sistemləri qarşılıqlı əlaqədə olur. Bu baxımdan hüquqi diskursun tədqiqində mədəni-lingvistik yanaşma mühüm rol oynayır. Bu yanaşma hüquqi terminlərin yalnız formal deyil, həm də semantik və mədəni məzmununu anlamağa imkan verir.

Hüquqi diskursda interpretasiya subyektivliyi

Hüquqi diskursun əsas xüsusiyyətlərindən biri də interpretasiyanın qaçılmaz subyektivliyidir. Qanun mətnləri nə qədər dəqiq tərtib olursa da, onların tətbiqi zamanı müxtəlif şərhlər mümkündür. Bu isə hüquqi praktikada müxtəlif nəticələrə səbəb ola bilər. Hakimlər, vəkillər və digər hüquq subyektləri hüquqi mətnləri öz bilikləri, təcrübələri və dəyərləri əsasında şərh edirlər. Bu prosesdə dilin çoxmənalılıığı və terminlərin semantik elastikliyi mühüm rol oynayır.

Hüquqi diskursun reallığın kateqoriyalaşdırılması və konseptuallaşdırılması proseslərində rolu yalnız dil və terminoloji sistemlə məhdudlaşmır. Bu proseslər eyni zamanda bir sıra sosial, mədəni, koqnitiv və texnoloji amillərin qarşılıqlı təsiri nəticəsində formalaşır. Müasir dilçilik və hüquq nəzəriyyəsində hüquqi diskursun çoxölçülü fenomen kimi təhlili göstərir ki, hüquqi biliklərin təşkili və təqdimatı müxtəlif faktorların kompleks təsiri altında baş verir [3, s.32].

İlk növbədə qeyd etmək lazımdır ki, hüquqi diskursda konseptuallaşdırma prosesi mədəni kontekstlə sıx bağlıdır. Hüquq sistemləri konkret cəmiyyətlərin tarixi inkişafı, sosial strukturu və dəyərlər sistemi əsasında formalaşdığından, hüquqi anlayışların məzmunu da bu amillərdən asılı olaraq dəyişir. Eyni hüquqi termin müxtəlif hüquq sistemlərində fərqli semantik çalarlar kəsb edə bilər. Bu isə reallığın vahid şəkildə deyil, mədəniyyətə bağlı olaraq fərqli modellərdə qavranılmasına səbəb olur. Beləliklə, hüquqi diskursda konseptuallaşdırma universallıqdan daha çox kontekstual xarakter daşıyır. Bununla yanaşı, hüquqi diskursda kateqoriyalaşdırma prosesinə təsir edən mühüm amillərdən biri çoxdillilik və tərcümə məsələsidir. Xüsusilə beynəlxalq xüsusi hüquq sahəsində müxtəlif dillər və hüquq sistemləri arasında qarşılıqlı əlaqə terminlərinin dəqiq və adekvat ötürülməsini çətinləşdirir. Hüquqi tərcümə yalnız dil vahidlərinin çevrilməsi deyil, eyni zamanda hüquqi konseptlərin interpretasiyası prosesidir. Bu zaman tərcüməçi həm mənbə, həm də hədəf hüquq sistemlərinin xüsusiyyətlərini nəzərə almalıdır. Əks halda, terminoloji uyğunsuzluq reallığın yanlış kateqoriyalaşdırılmasına və hüquqi anlaşılmazlıqlara səbəb ola bilər. Bu fakt hüquqi diskursda dilin yalnız kommunikativ deyil, həm də koqnitiv funksiya daşdığına bir daha təsdiqləyir.

Hüquqi diskursun konseptual strukturuna təsir edən digər mühüm amil interpretasiya (şərh) prosesidir. Hüquqi mətnlər formal olaraq dəqiq və normativ xarakter daşısa da, onların tətbiqi zamanı müxtəlif interpretasiyalar mümkündür. Bu isə hüquqi reallığın sabit deyil, dinamik və dəyişkən xarakter daşdığına göstərir. Hüquq tətbiq edən subyektlər — hakimlər, vəkillər, hüquqşünaslar — hüquqi normaları öz bilikləri, təcrübələri və koqnitiv modelləri əsasında şərh edirlər. Nəticədə eyni hüquqi norma müxtəlif situasiyalarda fərqli şəkildə konseptuallaşdırıla bilər. Bu xüsusiyyət hüquqi diskursun çoxsəviyyəli və çoxmənali təbiətini ortaya qoyur.

Müasir dövrdə hüquqi diskursun inkişafına təsir edən yeni amillərdən biri də rəqəmsallaşmadır. Elektron hüquq sistemlərinin, məlumat bazalarının və süni intellekt texnologiyalarının tətbiqi hüquqi informasiyanın emalı və strukturlaşdırılması proseslərini əhəmiyyətli dərəcədə dəyişmişdir. Rəqəmsal mühitdə hüquqi məlumatların sistemləşdirilməsi daha formal və standartlaşdırılmış yanaşma tələb edir ki, bu da kateqoriyalaşdırma prosesinin müəyyən qədər avtomatlaşdırılmasına gətirib çıxarır. Bununla belə, texnoloji vasitələr hələ də hüquqi konseptlərin bütün semantik və kontekstual xüsusiyyətlərini tam əhatə etməkdə məhduddur. Bu səbəbdən insan amili hüquqi diskursda konseptuallaşdırmanın əsas komponentlərindən biri olaraq qalır.

Hüquqi diskursda dil və hakimiyyət münasibətləri də xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Hüquqi terminologiya və diskurs strukturları yalnız reallığı təsvir etmir, eyni zamanda onu müəyyən çərçivələr daxilində formalaşdırır. Hüquq dili vasitəsilə müəyyən anlayışlar normativ status qazanır, digərləri isə kənarda qala bilər. Bu isə

hüquqi diskursun yalnız koqnitiv deyil, həm də sosial-institusional funksiyaya malik olduğunu göstərir. Beləliklə, hüquqi diskurs reallığın obyektiv təsviri ilə yanaşı, onun sosial konstruksiyasında da iştirak edir.

Bundan əlavə, hüquqi mətnlərin interpretasiyası zamanı istifadə olunan dil strategiyaları müəyyən sosial qrupların maraqlarını ön plana çıxara və ya arxa plana keçirə bilər. Bu kontekstdə hüquqi diskurs, həm də ideoloji təsirlərin ötürücüsü kimi çıxış edərək hüquqi şüurun formalaşmasına təsir göstərir. Eyni zamanda, qloballaşma və rəqəmsallaşma şəraitində hüquqi diskurs yeni kommunikasiya formaları ilə zənginləşərək daha dinamik və çevik xarakter alır. Bu isə hüquqi dilin davamlı olaraq yenilənməsini və müxtəlif hüquq sistemləri arasında daha sıx qarşılıqlı əlaqənin qurulmasını zəruri edir.

Qeyd olunan amillər göstərir ki, hüquqi diskursda kateqoriyalaşdırma və konseptuallaşdırma prosesləri çoxşaxəli və dinamik xarakter daşıyır. Bu proseslər yalnız dil strukturlarına deyil, həm də mədəni, sosial, texnoloji və koqnitiv faktorların qarşılıqlı təsirinə əsaslanır. Xüsusilə beynəlxalq xüsusi hüquq sahəsində bu amillərin rolu daha da artır, çünki burada müxtəlif hüquq sistemləri və mədəniyyətlər arasında qarşılıqlı əlaqə mövcuddur.

Nəticə etibarilə, hüquqi diskursun tədqiqi reallığın dil vasitəsilə necə strukturlaşdırıldığını və bu strukturun hansı amillərdən asılı olaraq dəyişdiyini anlamağa imkan verir. Bu isə həm nəzəri dilçilik, həm də hüquqşünaslıq baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir və hüquqi kommunikasiya proseslərinin daha effektiv təşkilinə şərait yaradır. Bu səbəbdən hüquqi diskursda interpretasiya yalnız texniki deyil, həm də koqnitiv və sosial proses kimi qiymətləndirilməlidir. Hüquqi qərarların obyektivliyini təmin etmək üçün interpretasiya prosesinin metodoloji əsasları daim təkmilləşdirilməlidir.

Beləliklə, hüquqi diskurs cəmiyyətin dil vasitəsilə konseptuallaşdırılmasının mühüm amili kimi çıxış edir və peşəkar ünsiyyətin mədəni və tarixi xüsusiyyətlərini özündə cəmləşdirir. Hüquqi diskurs yalnız terminlərin və mətnlərin sistemi deyil, həm də sosial, mədəni, koqnitiv və texnoloji faktorların qarşılıqlı təsiri nəticəsində formalaşan kompleks bir fenomendir. Xüsusilə beynəlxalq xüsusi hüquq sahəsində bu diskurs müxtəlif hüquq sistemləri və dillər arasında körpü rolunu oynayır. Bu sahənin daha dərinədən öyrənilməsi hüquqi kommunikasiya proseslərinin optimallaşdırılmasına, hüquqi anlaşılmazlıqların azaldılmasına və beynəlxalq əməkdaşlığın inkişafına mühüm töhfə verə bilər.

Pərvanə Xanızadə

Hüquqi diskurs: reallığın kateqoriyalaşdırılması və konseptuallaşdırılması

Xülasə

Bu tədqiqat hüquqi diskursu verbal-pragmatik konstruksiya kimi nəzərdən keçirərək onun reallığın kateqoriyalaşdırılması və konseptuallaşdırılmasındakı rolunu vurğulayır. Qeyd olunur ki, hüquqi diskurs koqnitiv, sosial, mədəni və texnoloji

amilləri əks etdirir ki, bu da onu çoxölçülü fenomenə çevirir. Xüsusi diqqət Beynəlxalq xüsusi hüquq sahəsinə yönəldilir; burada terminologiya və diskursun strukturu müxtəlif hüquq sistemləri arasında arqumentasiya, interpretasiya və effektiv ünsiyyət vasitəsi kimi çıxış edir. Tədqiqat həmçinin çoxdillilik, hüquqi tərcümə və rəqəmsallaşma problemlərini araşdıraraq bu amillərin hüquqi anlayışların dəqiqliyinə və şərhinə necə təsir etdiyini göstərir. Nəticə etibarilə, iş nümayiş etdirir ki, hüquqi diskurs yalnız dil sistemi deyil, həm də hüquqi reallığın qavranılmasını və tənzimlənməsini formalaşdıran sosial-kognitiv mexanizmdir.

Açar sözlər: Hüquqi diskurs, Kateqoriyalaşdırma və konseptuallaşdırma, Beynəlxalq xüsusi hüquq, Terminologiya və arqumentasiya, Çoxdillilik və hüquqi tərcümə

Parvana Khanizada

Legal Discourse: Categorization and Conceptualization of Reality

Summary

This study explores legal discourse as a verbal-pragmatic construct, highlighting its role in the categorization and conceptualization of reality. It emphasizes that legal discourse reflects cognitive, social, cultural, and technological factors, making it a multidimensional phenomenon. Special attention is given to the field of Private International Law, where terminology and discourse structure serve as tools for argumentation, interpretation, and effective communication across different legal systems. The research also addresses challenges related to multilingualism, legal translation, and digitalization, showing how these factors influence the precision and interpretation of legal concepts. Ultimately, the study demonstrates that legal discourse is not only a linguistic system but also a social and cognitive mechanism shaping the perception and regulation of legal reality.

Key words: phraseological units: *legal discourse, categorization and conceptualization, private International Law, terminology and Argumentation, multilingualism and Legal Translation*

Парвана Ханizada

Юридический дискурс: категоризация и концептуализация реальности

Резюме

Данное исследование рассматривает юридический дискурс как вербально-прагматическую конструкцию, подчеркивая его роль в категоризации и концептуализации реальности. Отмечается, что юридический дискурс отражает когнитивные, социальные, культурные и технологические факторы, что делает его многомерным явлением. Особое внимание уделяется

области Международного частного права, где терминология и структура дискурса служат инструментами аргументации, интерпретации и эффективной коммуникации между различными правовыми системами. Исследование также рассматривает проблемы многоязычия, юридического перевода и цифровизации, показывая, как эти факторы влияют на точность и интерпретацию юридических понятий. В конечном итоге, работа демонстрирует, что юридический дискурс — это не только языковая система, но и социально-когнитивный механизм, формирующий восприятие и регулирование юридической реальности.

Ключевые слова: *Юридический дискурс, Категоризация и концептуализация, Международное частное право, Терминология и аргументация, Многоязычие и юридический перевод*

Ədəbiyyat

1. Юридический дискурс как социальный вариант языка: к постановке проблемы // Социальные варианты языка - II: Мат-лы международ, науч. конфер. Нижний Новгород, 2003. С. 15-18.
2. Культура, право, язык: особенности соотношения и взаимовлияния // Актуальные проблемы современного языкознания и литературоведения: Мат-лы 4-й международ, конфер. молодых ученых. Краснодар, 2005. С. 156-159.
3. Юридический дискурс как универсум культуры: аргументативный аспект // Лингвориторическая парадигма: теоретические и прикладные аспекты: Межвуз. сб. науч. тр. Вып. 7. Сочк 2005. С. 69-72.
4. Юридический дискурс как информационно-когнитивный феномен: границы интерпретации // Язык и речь в парадигмах современной лингвистики: Сб. науч. тр. Краснодар, 2006. С. 89-103 (в соавторстве).
5. Аргументативные аспекты юридического дискурса // Актуальные проблемы современного языкознания и литературоведения: Мат-лы 5-й международ. конфер. Молодых ученых. Краснодар, 2006. С. 172-174.
6. Топика и аргументативность юридического дискурса: проблемы интерпретации // Экологический вестник научных центров (ЧЭС): Приложение № 3. 2006. С. 116-119

Рәүҗи: professor N.Seyidova

Redaksiyaya daxil olma tarixi: 13.04.2026

Çapa qəbul olunma tarixi: 30.04.2026

*Rəyçi: filologiya elmləri doktoru, professor Nadir Məmmədli
tərəfindən çapa tövsiyə olunmuşdur*